

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN METODLAR

Xülasə

Xarici dilin tədrisində dilin necə öyrənilməsi həmişə müzakirə mövzusu olmuşdur. Bu səbəblə bir çox fərqli metod inkişaf etdirilmiş və istifadə edilmişdir. Xarici dilin tədrisində istifadə olunan metodlar adətən istifadə edilən bir metodun yararsızlığını və ya çatışmazlıqlarını örtmək üçün ortaya çıxmış və bu səylər xarici dilin daha yaxşı tədris olunmasına öz töhfəsini vermişdir. Bu metodları tədris prosesində effektiv şəkildə tətbiq etmək üçün metodların əsas prinsiplərini, hədəflərini, xüsusiyyətlərini və çatışmazlıqlarını bilmək lazımdır. Xarici dilin tədrisində mövcud olan metodların müxtəlifliyi xarici dilin hansı dil qrupuna aid olmasına əsasən seçilir. Hər bir dilin özünün sintaktik, morfoloji və fonetik xüsusiyyətləri olduğu üçün xarici dil kimi tədris ediləcək bütün dillərin öz tədris metodları olmalıdır.

Açar sözlər: *xarici dilin tədrisi, xarici dilin tədrisi metodları, əsas prinsipləri, istifadə xüsusiyyətləri, hədəfləri*

The methods used in foreign language teaching Summary

In foreign language teaching how to learn a language has always been discussion topic. Therefore a lot of different methods have been developed and used. The methods used in foreign language teaching have arisen to cover the uselessness or shortcomings of a method commonly used, and these efforts have contributed to better foreign language teaching. In order to apply these methods effectively in the teaching process, it is necessary to know the main principles, goals, features and shortcomings of the methods. The variety of methods available in foreign language teaching is selected based on which language group the foreign language belongs to.

As each language has its own syntactic, morphological and phonetic features, all languages to be taught as a foreign language must have their own teaching methods.

Key words: *Foreign language teaching, foreign language teaching methods, main principles, features of usage, goals*

Giriş

Tələbəni təhsil məqsədlərinə tez və etibarlı şəkildə çatdıracaq tədris elementləri dil tədrisində istifadə olunan metodlardır. Bu günə qədər bir çox təlim və tədris metodu inkişaf etdirilsə də, real baxımdan kifayət qədər və ideal bir metodun mövcudluğu haqqında danışmaq mümkün deyil. Xarici dilin tədrisi üçün xarici dilin metodlarını bilmək və yeni metodların işlənilib hazırlanması vacib məsələlərdəndir.

Xarici dilin tədrisində istifadə olunan metod tədrisin nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirir (Cook, G. 2010:12). Bu səbəblə istifadə olunan metodların əsas prinsiplərini, məhdudiyyətlərini, istifadə qaydalarını və xüsusiyyətlərini bilmək lazımdır. Xarici dilin tədrisi metodikaları haqqında müxtəlif mənbələr olmasına baxmayaraq, metodlar haqqında natamam fikirlər mövcuddur.

Tədqiqat işinin məqsədi müxtəlif mənbələrdə xarici dilin tədrisi metodikalarının "əsas prinsipləri, istifadə xüsusiyyətləri və metodların tənqidi" haqqında məlumatları təhlil etmək və əlaqəli başlıqların fərqlərini, çatışmazlıqlarını və uyğunsuzluqlarını müəyyənləşdirməkdir.

Xarici dilin tədrisində istifadə olunan metodlar

Xarici dilin tədrisində istifadə olunan yeni metodlar, adətən istifadə edilən bir metodun çatışmazlıqlarını örtmək üçün meydana çıxmış və yaranan alternativ metodlar dilin daha yaxşı tədris olunmasına öz töhfəsini vermişdir. Avropa Şurasının Müasir Dillər İdarəsi tərəfindən qəbul edilmiş və geniş istifadə olunan xarici dillərin tədris metodları bunlardır:

- ✓ Qrammatika-Tərcümə metodu (Grammar-Translation Method)
- ✓ Birbaşa metod (Direct Method)
- ✓ Təbii metod (Natural Method)
- ✓ Audio-linqvistik metod (Audio-Lingual Method)
- ✓ Koqnitiv-Kod metodu (Cognitive-Code Method)
- ✓ Kommunikativ metod (Communicative Method)

✓ Seçim metodu (Eclectic Method)

Bu metodlardan başqa xarici dil tədrisində az rast gəlinən və alternativ olaraq istifadə olunan digər metodlar aşağıdakılardır:

- ✓ Təklif metodu (Suggestopedia)
- ✓ Məsləhətçi (Grup) Dil Tədris metodu (Community Language Learning)
- ✓ Səssizlik metodu (The Silent Way)
- ✓ Ümumi fiziki cavab metodu (Total Physical Response)
- ✓ Audio-vizual metod (Audiovisual Method)
- ✓ Tapşırığa əsaslanan metod (Task-Based Method)
- ✓ Məzmunə əsaslanan metod (Content-Based Method)

1. *Qrammatika-Tərcümə metodu (Grammar-Translation Method)*

Metodun əsaslandığı xüsusi bir öyrənmə nəzəriyyəsi yoxdur. Daha çox rəasional təhlil və müqayisəli araşdırmalara yönəlmişdir. (Howatt, A.P., & Smith, R., 2014:75). Bu metod hələ də Azərbaycan universitetlərinin ərəb və fars bölmələrində istifadə olunur.

1.1. *Qrammatika-Tərcümə metodunun istifadəsi xüsusiyyətləri*

Qrammatik tərcümə metodu ilə dil tədrisində induksiyaadan istifadə olunaraq, əvvəlcə öyrədilən mətnlərdə qrammatik nümunələrə üstünlük verilir. Tədris irəlilədikcə daha geniş qrammatik izahlar verilir. Bu metodun əsas məqsədi dil qaydalarını öyrətmək və bu qaydalar vasitəsilə düzgün tərcümə edə bilməkdir.

Metodun tətbiq olunduğu tədris mühitində istifadə olunan ilkin dil öyrənənin ana dilidir. Ancaq dərş zamanı ana dili və xarici dil birlikdə istifadə olunur. İki dildə müqayisə apararaq, bütün səviyyələrdə məlumatlar qaynaq dildən hədəf dilinə və hədəf dildən qaynaq dilə çevrilir (Richards, J.C., & Rodgers, T.S., 2014:18). Əsas məqsəd dillər arasındakı tərcümənin dəqiqliyidir.

2. *Birbaşa metod (Direct Method)*

Birbaşa metodda, öyrənilən dil və həyat arasında birbaşa əlaqə qurulduğu üçün dili öyrənərkən ana dilindən istifadə edilmədən birbaşa öyrədilir. Dinləmə, danışiq, oxu və yazı bacarıqlarının inkişafı ilə bağlı fikirlər bu metodla irəli sürülmüşdür.

Birbaşa metodun istifadəsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

✓ Birbaşa metodda tədris üsulu hədəflənən dili dinləmək, danışmaq, yazmaq və oxumaqdır. İlk altı həftədə kitab istifadəsi yoxdur. Bunun səbəbi, öyrədilən dilin tələffüzü və orfoqrafiya arasındakı fərqlərin öyrənmə zamanı çətinlik yaratmasına səbəb olmasıdır (Demi Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. 2011: 197).

✓ Qrammatika-tərcümə metodundan fərqli olaraq, qaydaları öyrədərkən mətnin qrammatik qaydalara riayət olunmasından daha çox kontekstə uyğun verilməsi vacibdir. Metoddan istifadə edən müəllim ya hədəf dilini ana dilində izah etməli, ya da hədəf dilini çox yaxşı bilməlidir.

3. *Təbii metod (Natural Method)*

Təbii metodun istifadəsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

✓ Bu metodda dil öyrənəndən eşitdiyi sözün və ya ifadənin mənasını bilmədiyi və ya başa düşmədiyi halda eşitdiklərini təkrarlaması və təqlid etməsi xahiş olunur. Tələbə öyrənərkən fəal olmalı və ana dilində olduğu kimi səhvlərindən asılı olmayaraq bacardığı qədər danışaraq öyrənməlidir (Cook, G. 2010:47).

✓ Müəllim, tələbənin buraxdığı səhvləri dərhal düzəltməlidir və nəticədə bu da səhvin düzgün şəkildə tələbənin zəhnində yerləşməsinə səbəb olur. Xarici dilin tələffüz xüsusiyyətləri ucadan oxumaqla düzgün şəkilləndirilir.

4. *Audio-lingvistik metod (Audio-Lingual Method)*

Dilçi William Moulton (1961) “Avropa və Amerika Dilçilik elmində dəyişikliklər” adlı əsərində bu metodun prinsiplərini sadalayır:

- Dil nitqdir, yazı deyil.
- Dil bir sıra vərdeşlərdir.
- Dillər bir-birindən fərqlidir. (Cook, G. 2010: 42).

Audio- lingvistik metodunun istifadəsi xüsusiyyətləri bunlardır:

Bu metodda hədəflənən dilin quruluşu və yeni sözlər dialoq vasitəsilə öyrədilir. Dərslər, dərş mətnləri, nümunələr həmişə müəyyən bir dialoq vasitəsilə başlayır. Bu dialoqlar bəzən müəllimlərin, bəzən cihazların və şagirdlərin köməyi ilə əvvəlcə xorla, sonra qruplarla və nəhayət özləri tərəfindən fərdi təkrarlanaraq deyilir. (Norton, B. 2011: 215). Burada əvvəlcə tədris olunan dilin quruluşunu göstərən cümlələr öyrədilir.

5. *Koqnitiv-kodlaşma metodu (Cognitive-Code Method)*

Koqnitiv öyrənmə metodunu digər metodlardan fərqləndirən cəhət odur ki, xarici dildə yeni məlumatlar ötürülərkən, köhnə məlumatlar yeni mənalara saxlanılır. Koqnitiv metodun prinsiplərini qısaca aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

✓ Dil məhsuldar və kommunikativ sistemlərin cəmidir (Richards, J.C., & Rodgers, T.S., 2014: 172).

✓ Qrammatika qaydaları induksiya və deduksiya yolu ilə öyrədilməlidir.

Koqnitiv metodun istifadəsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

✓ Bu metodda mexaniki olaraq öyrənmək əvəzinə, öyrənmə aktiv yaddaş vasitəsilə və təqlid yaradan üsullarla həyata keçirilir.

✓ Bütün dörd əsas bacarıqlar eyni dərəcədə vacibdir və tələffüzlə öyrədilir.

✓ Səhvlər, şagirdin motivasiyasını pozmammaq şərti ilə izah olunur.

✓ Tədris vasitəsi olaraq, mümkün olan dərslər, audiovizual və digər vasitələrdən istifadə olunur. (Richards, J.C., & Rodgers, T.S., 2014: 46).

6. *Kommunikativ metod (Communicative Method)*

Koqnitiv metod nəzəriyyəsinin əsası dillə bağlı əsas mental əməliyyatların qarşılıqlı əlaqəsini düzgün qrammatik cümlələrlə ifadə etməkdir. Kommunikativ metod nəzəriyyəsi isə, digər tərəfdən belə bir fikrin doğru olmadığını və dildə ünsiyyət və mədəniyyəti birləşdirən daha ümumi bir nəzəriyyənin bir hissəsi kimi xarakterizə olunur. Dilin ünsiyyət vasitəsi olduğu nəzəriyyəsiyəndən başlayan bu metodda hədəf, ünsiyyət qabiliyyətini inkişaf etdirməkdir.

6.1. *Kommunikativ metodun istifadəsi xüsusiyyəti*

✓ Tədris elmi tələbə mərkəzində aparıldığı üçün dərs materialları, tədris mühiti və fəaliyyətlər tələbə üçün xüsusi olaraq hazırlanmalıdır. Bu üsulu tətbiq edəcək müəllim həm hədəf dilini, həm də şagirdlərin ana dilini yaxşı bilməlidir. (Larsen-Freeman, D., & Anderson, M., 2011: 147).

7. *Seçim metodu (Eclectic Method)*

Seçim metodu bir metod yox, bir neçə metod seçmək üsuludur. Bu metodda müəllim dil tədrisi metodlarının ən yaxşı və faydalı tərəflərini seçir və onlardan öz məqsədləri üçün istifadə edir (Howatt, A.P., & Smith, R., 2014:80).

Seçmə metodunun istifadəsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

✓ İlk olaraq şagirdin təlim ehtiyacları müəyyənləşdirilir və nəticələrə görə tədris planı müəyyənləşdirilir.

✓ Təlim dili hədəf dilidir, lakin lazım olduqda ana dilindəndə istifadə olunur.

Nəticə

Bu araşdırmada, fərqli mənbələrdə və digər mənbələrə uyğun olmayan, natamam və ya yetərli olmayan ən çox yayılmış xarici dilin tədrisi metodları haqqında məlumatlar araşdırılmışdır. Xarici dil tədrisində istifadə olunan metodlar hədəf dilini yüksək səviyyədə öyrətmək üçün seçilməlidir.

Metodların uğurlu olması üçün istifadə xüsusiyyətlərindən əlavə, auditoriyanın fərdi xüsusiyyətlərini, təhsilin aparıldığı mühitdə danışq dilini, iqtisadi və sosial vəziyyət və s. kimi bəzi amilləri nəzərə alaraq metodun istifadə xüsusiyyətlərini bir-biri ilə uyğunlaşdırmaq lazımdır.

Qərb dillərini öyrətmək üçün xarici dil tədris metodları qərb tədqiqatçıları tərəfindən hazırlanmışdır. Dillərin mənşəyini nəzərə alaraq, Hind-Avropa dil ailəsindən kənar dillər üçün xüsusi tədris metodları hazırlanmamışdır. Fasiləsiz inkişaf və bəşəriyyətlə birlikdə dəyişən dilin vahid və stasionar bir şəkildə öyrədilməsi mümkün deyil. Bu səbəbdən tədrisdə istifadə ediləcək metodlar bu dəyişikliklərə uyğunlaşmalı və davamlı inkişafda olmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Cook, G. 2010. Translation in Language Teaching – An Argument for Reassessment. Oxford: Oxford University Press.
2. Howatt, A.P., & Smith, R. (2014). The history of teaching English as a foreign language, from a British and European perspective. Language & History, 57 (1), 75-95.
3. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.
4. Norton, B. 2011. 'Identity' in J.Simpson, (ed.). Routledge Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Routledge.
5. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press
6. Sentralbyrå, S. (2014). Share of English teachers with different degrees of qualifications. In Competency profile in primary education. Oslo: Statistisk sentralbyrå.